

ANA KARENJINA L. N. TOLSTOJA

Karaktereri

Struktura *Ane Karenjine* u velikoj meri se razlikuje od strukture *Rata i mira*, gde je Tolstoj svoje osnovne misli izražavao u formi opširnih publicističkih ili istorijskih „odstupanja“. U novom romanu on teži ka strogoj objektivnosti pripovedanja. „Ne mogu da koristim ni patos, ni rasuđivanja“, govorio je o strogom samoograničavanju koje je u tom delu primenio na sebi.

M. N. Katkov, urednik časopisa *Ruski vesnik*, u kom je po poglavljima objavljivana *Ana Karenjina*, bio je zbunjen „izrazitim realizmom“ scene zbližavanja Ane i Vronskog. I zamolio je Tolstoja da „smekša“ tu scenu. „Izraziti realizam, kako vi kažete“, odgovorio je Tolstoj na urednikovu molbu, „predstavlja jedino oruđe“ (62, 139).

Tolstojevo „jedino oruđe“ bila je objektivna forma pripovedanja, smenjivanje panorame događaja, susreta, dijaloga, u kojima se razotkrivaju karakteri njegovih junaka, dok se autor „trudi da bude potpuno neprimetan“. Ukoliko je tačno da je stil čovek, onda se Tolstojev stil definiše ne samo njegovim ličnim, prilično složenim karakterom, već i karakterima njegovih junaka. U epskom pripovedanju svaki od njih dobio je optimalnu mogućnost delovanja, izbora i „ličnih“ odluka, koje su na ovaj ili onaj način menjale ili određivale celokupni sistem romana.

„Kažu da ste prilično surovo postupili sa Anom Karenjinom, primoravši je da umre pod vagonom“, rekao je Tolstoju njegov dobar poznanik, doktor G. A. Rusanov.

Tolstoj se osmehnuo i odgovorio:

„To mišljenje me podseća na slučaj koji se desio Puškinu. Jednom je nekom od svojih prijatelja rekao: ‘Zamisli kako se moja Tatjana našalila sa mnom! Udala se! To nikako od nje nisam očekivao!’ Isto to mogu da kažem i ja za Anu Karenjinu. Zapravo, moji junaci i junakinje mi ponekad priređuju takve šale, koje ja uopšte ne želim; oni čine ono što moraju da čine u stvarnom životu i onako kako to biva u stvarnom životu, a ne ono što bih ja želeo.”¹

Taj poluozbiljan, polušaljiv razgovor direktno je u vezi sa Tolstojevom poetikom, koja se formirala pod snažnim uticajem Puškinove „poezije stvarnosti“.

Tolstoj je nekoliko puta prepravljao scenu Ljevinove ispovesti pred svadbu. „Sve mi se činilo“, priznao je, „da se vidi na čijoj sam ja strani.“ A on je želeo da ta scena u potpunosti bude objektivna.

¹ G. A. Rusanov, A. G. Rusanov, *Sećanja na Lava Nikolajeviča Tolstoja*, str. 31.

„Primetio sam”, govorio je Tolstoj, „da svaka stvar, svaka priča ostavlja utisak samo onda kada se ne može shvatiti na čijoj strani je autor. I eto, trebalo je sve tako napisati, da se to ne vidi.”²

Zadatak te vrste Tolstoj je rešavao prvi put. U *Ratu i miru* on ne samo da nije skrivao, već, naprotiv, jasno je u mnogobrojnim autorskim odstupanjima isticao ono što je kod njega izazivalo saosećanje i ono što takvo saosećanje nije izazivalo. U *Ani Karenjinoj* Tolstoj je imao drugačiji umetnički zadatak.

Dostigavši objektivnost pripovedanja, Tolstoj je svom romanu pridao izvesnu zagonetnost. No, zanos njegove pristrasnosti osećao se u svim scenama, a sile privlačenja i odbijanja ideja stvarale su zakonomerno kretanje i razvoj sižea.

Zato i psihološka analiza u romanu *Ana Karenjina* dobija svojevrsnu objektivnu formu. Tolstoj kao da svojim junacima prepusta slobodnu mogućnost da deluju samostalno, a sebi ostavlja ulogu savesnog letopisca koji prodire u najskrivenije misli i pobude svakog ko je uvučen u tu tragičnu priču.

Kod Tolstoja nema nemotivisanih postupaka. Svaki preokret sižea pripremljen je strogom logikom razvoja radnje, koji, jednom dobivši impuls kretanja, dalje prati putanju od najbližeg uzroka do najudaljenije posledice. Likovi u romanu su psihološki obrađeni tako da svaki od njih predstavlja jedinstvenu i izuzetnu pojavu. No, i to jedinstveno jeste deo opšte „istorije ljudske duše”.

Pri tome, Tolstoja ne zanimaju apstraktni tipovi psihologije, izuzetne prirode, već najobičajniji karakteri koje je stvorila istorija i koji stvaraju istoriju savremenosti. Zato su i Karenjin, i Ljevin, i Vronski, i Oblonski tako tesno povezani i čak do izvesne mere ograničeni svojom sredinom. No, socijalna konkretnost umetničkih tipova ne zaklanja od Tolstojevih očiju ogroman opšteltjudski smisao moralnog konflikta, na kom je izgrađen roman kao celina.

Tolstojevi junaci nalaze se u sistemu međusobnih odnosa. I samo u tom sistemu dobijaju svoje pravo značenje i svoju, ako možemo tako da se izrazimo, sveobuhvatnost.

1.

Godine 1908, jedan mladi kritičar napisao je članak „Tolstoj kao umetnički genije”. U tom članku on je dokazivao da likovi koje je stvorio Tolstoj nisu tipovi. Može se, na primer, odrediti, dokazivao je kritičar, šta je to „hljestakovština”, ali se ne može odrediti šta je to „karenjinstvo”.

Likovi u Tolstojevim delima su „isuviše živi, isuviše složeni, isuviše neodređeni, isuviše dinamični i, osim toga, svaki od njih je isuviše ispunjen svojom neponovljivom, neprenosivom duševnom melodijom koja se pak očito dobro čuje”.³

Taj mladi kritičar bio je K. I. Čukovski. Njegov članak se veoma dopao V. G. Koroljenku. No, Koroljenko se nije složio sa njegovom osnovnom idejom. „Sa tim se, naravno, ne slažem, kao prvo zato što tipovi postoje.”⁴ No oni se, po mišljenju Koroljenka, u velikoj meri razlikuju od tipova Gogolja, što svedoči o raznovrsnosti forme realističke umetnosti.

² A. D. Obolenski, *Dva susreta sa L. N. Tolstojem*, u : „Tolstoj. Spomenici stvaralaštva i života”, izd. 3, Moskva 1923, str. 34,35.

³ „Njiva”, mesečni književni i naučno-popularni dodatak, 1908, br. 9, str. 82.

⁴ V. F. Bulgakov, *Lav Tolstoj u poslednjoj godini njegovog života*, Moskva, Goslitizdat, 1957, str. 344.

„Mislim“, govorio je Koroljenko, „da je Gogolj uzimao likove u statičnosti, onako kako su se oni već razvili, definisavši se u potpunosti... A kod vas se likovi razvijaju tokom romana. Kod vas je dinamika... I to je, po mom sudu, najveća teškoća za umetnika.“⁵

Tolstoj je visoko cenio svoje shvatanje umetničkog tipa. „Umetnik ne rasuđuje“, odgovarao je, „već neposrednim osećajem pogađa tipove.“⁶ Ali tipsko je u njegovim romanima bilo reorganizovano. Koroljenko je bio potpuno u pravu, ukazujući na dinamiku kao na ono najkarakterističnije u Tolstojevom umetničkom stilu.

Što se tiče razvoja u pravom smislu reči, onda o njemu u slučaju *Ane Karenjine* može da se govori samo u uslovnom smislu. Radnja romana obuhvata relativno kratko vremensko razdoblje, od 1873. do 1876. godine. Teško da se može ispoljiti pravi razvoj u tako formiranim i definisanim likovima kao što su već na prvim stranicama Karenjin, Oblonski, Ljevin. I u tako kratkom vremenskom intervalu.

Naravno, ne samo tri godine, već i jedna minuta može biti dovoljna za pravi razvoj karaktera u velikom umetničkom svetu. No, po našem mišljenju, u *Ani Karenjinoj* Tolstoj nije pridavao veliki značaj razvoju, već razotkrivanju karaktera svojih junaka. Dinamika psihološke radnje u romanu sastoji se u tome što se karakter ne razotkriva čitav i odjednom.

Štaviše, ti karakteri se razotkrivaju sa različitih strana zahvaljujući okolnostima koje se dinamički menjaju, te tako jedan isti čovek može da nimalo ne liči na samog sebe. Tolstoj je upravo na taj način i shvatao fenomenologiju ljudskih karaktera, kada je govorio: „Ljudi su kao reke...“ Isti taj Karenjin nam se pokazuje čas kao suv i krut činovnik, čas kao unesrećen otac porodice, pa i, na tren, kao dobar i jednostavan čovek. Jednom, ma kakvom rečju ili definicijom nemoguće je iscrpsti i taj navodno jednostavan karakter.

U tome i jeste duboka razlika tipova Tolstoja od tipova koje je stvorio Gogolj. Zapravo, Gogolj je, po rečima V. G. Belinskog, uzimao „iz života svojih junaka onaj moment u kome se koncentrisala čitava celovitost njihovog života, njegovog značenja, suštine, ideja, početak i kraj“.⁷ Kod Tolstoja su pak i život i karakteri junaka prikazani u beskonačnom menjanju, tako da nijedna situacija ne može biti nazvana „konačnom“.

Tolstoj se strogo pridržavao logike karaktera, određujući za ovog ili onog junaka moguće varijante razrešenja konflikta. A mogućnosti neočekivanih i naglih preokreta sižeja pojavljuju se na svakom koraku. One, poput iskušenja, prate njegove junake. I najmanje odstupanje u stranu moglo je da utiče na dinamiku samog sižeja i na strukturu kompozicije čitave knjige.

Kada se otkrila Anina prevara, prvo na šta je pomislio Vronski, bio je dvoboj. Ana se uvredila zbog hladnog i nedokučivog izraza njegovog lica, no ona „nije mogla znati da se izraz njegovog lica odnosio na prvu misao koja mu je sinula: da je dvoboj sad neizbežan. Njoj nikada nije padala na pamet misao o dvoboju.“⁸

O dvoboju razmišlja i Karenjin. „Dvoboj je u mladosti osobito privlačio misli Aleksija Aleksandroviča, baš zato što je on bio fizički plašljiv čovek, i što je to dobro znao. Aleksije

⁵ Isto, str. 344–345.

⁶ Isto, str. 345.

⁷ V. G. Belinski, *Celokupna sabrana dela u 13 tomova*, tom III, Moskva, Izdanje AN SSSR, 1953, str. 453.

⁸ L. N. Tolstoj, *Ana Karenjina*, Beograd 2014, str. 308. [Svi citati na srpskom preuzeti su iz tog izdanja, u prevodu Zorke Velimirović. (Prim. prev.)]

Aleksandrovič nije mogao bez straha ni pomisliti na pištolj uperen u njega, i nikad u životu nikakvo oružje nije upotrebjavao.”

Tema dvoboja provlači se kroz čitav roman kao jedan od važnih psiholoških detalja priče o nevernoj ženi. I smisao Tolstojeve psihološke analize svodi se na izbor jedinog mogućeg rešenja, u skladu sa datim karakterom i stanjem, od mnoštva slobodnih varijanti. Ispostavlja se da je jedini mogući put i najkarakterističniji.

„Karakter – to je ono u čemu se i ispoljava usmerenost čovekove volje”, govorio je Aristotel.⁹ Upravo se u odlukama junaka ispoljava i njihov karakter ili izbor koji su načinili. Za Tolstoja je važnije bilo to što Vronski iznenada puca u sebe, pokušavajući da okonča život samoubistvom, nego da je u njega pucao Karenjin.

I Darja Aleksandrovna je želela naglo da promeni svoj karakter. No, ispostavilo se da je to nemoguće. Ona je čak odlučila da napusti muževljev dom. Takva namera u potpunosti je odgovarala njenom raspoloženju, ali ne i njenom karakteru... Na kraju krajeva, ona je dala prednost lošem miru u odnosu na dobru svađu. Ne samo što je ostala kod kuće, već je i oprostila Stivi. Doli ga naziva „odvratnim, jadnim i milim mužem”.

Ponekad joj se čini da je sve moglo biti drugačije. Ona potajno saoseća, čak i zavidi Ani. „Trebalo je da ostavim muža’, hrabro razmišlja Doli, ‘i otpočnem život iz početka. Mogla bih voleti i istinski biti voljena. Je li ovako bolje?’” Tolstoj uživa u Dolinoj iskrenosti, ne umanjuje težinu njenog podviga samoodricanja.

No Anina romansa, da ostavi muža, voli i bude zaista voljena, nije za Doli. Nju iskušava misao o razlazu, dok se Ani javlja misao o pomirenju. „To nisam bila ja, to je bila druga”, govori ona u bunilu. Ali pomirenje Ane sa Karenjinim je isto tako nemoguće kao što je nemoguć razlaz Doli sa Stivom. One ne bi mogle da postupe drugačije a da prethodno ne zamene karaktere.

U Tolstojevom romanu nije ubedljiva samo ona odluka koja je sprovedena, već i ona koja je bila odbačena. Može se čak reći da upravo odbačene varijante najbolje karakterišu njegove junake. To samoj radnji romana pridaje izvesnu neminovnost, psihološku slobodu i doslednost.

Tolstojevi karakteri su zaista drugačiji od Gogoljevih. U njima je veoma mnogo dinamike, protivrečnosti, promenljivosti. Njih je nemoguće, a nema ni potrebe, definisati nekakvim statičnim pojmom. No, karakteri u Tolstojevim romanima odveć su živi da ne bi bili tipovi.

2.

Larošfuko je govorio da svaki čovek nema jedan, već tri karaktera: prividan, stvaran i željeni. „Može se reći da ljudski karakteri, kao neka zdanja, imaju nekoliko fasada, pri čemu nisu sve prijatne za oko.”¹⁰ To je, po svoj prilici, najtačnija definicija Tolstojevih karaktera. Nije bez razloga on toliko visoko cenio aforizme Larošfukoa, koji su mu se dopali zbog „dubine, jednostavnosti i neposrednosti” (40, 217).

⁹ Aristotel. *O umetnosti poezije*, Moskva, Goslitizdat, 1957, str. 60.

¹⁰ Fransoa de Larošfuko, *Memoari. Maksime*. Lenjingrad, Nauka, 1971. str. 173.

U tom smislu izuzetno je zanimljiv karakter Ane Karenjine. U nacrtima romana postoji scena njenog puta sa Grabeom, prijateljem Vronskog, na izložbu cveća. Grabe sa strahom i čuđenjem primećuje da Ana koketira sa njim, da „ona želi da ga izazove“. I on tužno razmišlja u sebi: „Nije ono što je nekad bila.“

I Ana se najednom „postidela“ (20, 523). Nekakva senka poroka prominula je tim stranicama. No takva senka nije trebalo da se dotakne Ane. Njena sudbina je drugačija, i ona se odvija u sferi istinitih, iskrenih i pravih osećanja, gde nema nikakvih falsifikata i prevare, nikakvih laži. I Tolstoj je odbacio verziju sa putovanjem na izložbu cveća. Ana nije „kame-lija“. Prikazati je u takvom svetlu značilo je kompromitovati ne samo nju, već i čitavu životnu sferu, punu značenja i smisla.

U romanu se Ana Karenjina pojavljuje kao peterburška aristokratska dama. Kada su Vronskog na železničkoj stanici pitali da li je poznaje, njemu se prikazao nekakav opšti aristokratski lik. „Čini mi se da je poznajem!“, reče Vronski, ‘Ili ne... Bogami, ne sećam se.’ Nešto naduveno i dosadno, pomislio je on u sebi.“

To je i bio *prividan* karakter Ane Karenjine. Kiti je pre svih shvatila da Ana „nije bila nalik aristokratskoj dami...“ I ničeg uštogljenog u njoj takođe nije bilo. Osim Kiti, čini se, jedino Ljevin naslućuje njen pravi karakter: „Ljevin je sve vreme uživao u njoj. Uživao je i u lepoti njenom, i u umu, i u obrazovanosti, i, pored toga, u prostoti i srdačnosti.“

Ljevin razmišlja o njenom unutrašnjem životu, pokušavajući da dokuči njena osećanja. A unutrašnji život Ane Karenjine bio je pun velike napetosti. Ona je imala svoje pritajene snove i želje o nezavisnosti i razumnoj primeni svojih snaga. Čitajući engleski roman u vagonu voza, ona samu sebe hvata u misli da joj je bilo neprijatno da prati odraz života drugih ljudi. „Ako je čitala kako junakinja romana dvori bolesnika – htela je da to ona ide nečujnim koracima po bolesnikovoj sobi; ako je čitala kako član parlamenta drži govor, htela je da ona drži taj govor.“

Željeni karakter Ane bio je u potpunosti u duhu vremena. Još 1869. godine izašla je knjiga D. S. Milja *Potčinjenost žene*, u kojoj se, između ostalog, govorilo da težnja žena ka samostalnom naučnom ili književnom radu svedoči o potrebi koja se razvila u društvu, potrebi za jednakom slobodom i priznavanjem ženskih prava.¹¹ I Ana Karenjina u duhu vremena postaje spisateljica, pobornica ženskog obrazovanja.

U *Vozdviženskom* ona piše dečji roman, koji izuzetno odobrava izdavač Vorkujev. I njena svađa sa Vronskim počela je zbog razmimoilaženja u pogledima na društvena pitanja. „Počelo je time što se on podsmevao ženskim gimnazijama, smatrajući ih nepotrebnim, a ona ih je branila.“

Povod je, na taj način, bio zaista savremen. Svađa se desila zbog ženskih gimnazija! Tolstoj ne podvrgava sumnji iskrenost Ane Karenjine, nikako ne poriče to da je ona zaista bila obuzeta novim idejama ženskog obrazovanja, on samo smatra da se njen *željeni* karakter nije u potpunosti podudarao sa njenim pravim unutrašnjim životom.

Zato njena želja da „drži govor u parlamentu“ i mora Vronskom da bude smešna. Ona i sama svoje pisanje naziva „čudo od strpljenja“. Međutim, nepodudaranje njenog položaja i zanimanja dovodi do toga da ona ne počinje da traži znanje, već zaborav, posežući za

---

¹¹ D. S. Milj, *Potčinjenost žene*, SPb, 1869, str. 71.

pomoći morfijuma, teži da „omami“ sebe da bi zaboravila na svoj stvarni položaj, iz koga izlaza više nije bilo.

„Ja ne mogu ništa učiniti, ništa početi, ništa izmisliti, ja se samo uzdržavam, čekam, izmišljam razne zabave – porodicu Englezovu, pisanje, čitanje, ali sve je to samo obmana, sve je to samo morfijum.“ *Željeni* karakter Ane, na taj način, takođe postaje samoobmanjivanje. I priznavanje toga bilo je podjednako jako kao i priznavanje vlastitog poraza.

Dinamika *prividnog, stvarnog* i *željenog* razotkriva se u Tolstojevom romanu kao dramaska priča o ljudskoj duši. To je takođe bila forma psihološke analize, koju kritičari nisu dovoljno ocenili ni do danas.

Dobra Doli ne može da shvati zašto Ana voli Serjožu, Karenjinovog sina, a ne voli ćerku Anju od Vronskog. „Ja sam mislila baš naprotiv“, bojažljivo reče Darja Aleksandrovna.“

Kako se moglo desiti da Ana Karenjina voli sina od nevoljenog muža i skoro da je ravnodušna prema ćerki od voljenog Vronskog?

Možda je Ana, zato što nije volela Karenjina, na sina prenela svu tu potrebu da voli, koja se krila u njenoj duši? U razgovoru sa Doli ona priznaje da za vaspitanje ćerke nije uložila ni polovinu onih duševnih snaga kojih je bio vredan njen Serjoža.

„Razumej da ja volim, čini mi se jednako, ali oba više nego sebe, *dva bića*: Serjožu i Aleksija“, govori Ana [kurziv moj]. Ali Doli to ne može da razume, iako vidi da je to istina. I Tolstoj očigledno stoji na strani Doli. No, i on razume nesumnjivu dubinu, a istovremeno i paradoksalnost osećanja Ane Karenjine. Istina je bila u tome što je u početku razgovora sa Doli Ana rekla: „Ja sam neoprostivo srećna“, a na kraju razgovora priznala: „Ja sam zapravo nesrećna.“

Doli ima crte Sofije Andrejevne Tolstoj. Njena zapažanja su ponekad Tolstoju davala nove ideje za rad. „Ne zaboravljajući na čudesnu pronicljivost genija“, piše M. Gorki, „ipak mislim da su neke crte u ženskim likovima njegovog grandioznog romana poznate samo ženi i da ih je ona došapnula romanopiscu.“¹² Gorki je ovde imao u vidu upravo S. A. Tolstoj i to da je ona mogla da „došapne“ umetniku *pravi* Anin karakter.

„Znaš li, videla sam ga... Serjožu“, reče Ana zažmirivši, kao da se zagledala u nešto daleko.“ Doli je odmah zapazila tu novu Aninu crtu: ona je odnedavno počela da škilji „kako ne bi videla sve“, ili je želela da vidi nekakvu jednu tačku.

Nije Doli promakla ni druga Anina fraza, o tome kako ona sada ne može da zaspi bez morfijuma, na koji se navikla tokom bolesti. No, ta bolest, fizička, već je prošla, a druga, duševna nevolja, postepeno je obuzimala njenu svest. Dok su se rušile njene veze sa spoljašnjim svetom, ona se zatvarala u samu sebe.

Jedini Anin „oslonac“ postaje njen strastveni osećaj ljubavi prema Vronskom. Ali, neobično – taj osećaj ljubavi prema drugom pretvara se u bolestan i razdražujući osećaj ljubavi prema samoj sebi. „Moja ljubav“, priznaje Ana, „postaje sve strasnija i sebičnija, a njegova se sve više i više gasi, eto zašto se mi razilazimo. I tome nema pomoći.“

Dijalektika prelaska osećanja samopožrtvovane ljubavi prema drugome u samoljubivu i egoističnu strast, što čitav svet sažima u jednu sjajnu tačku koja dovodi do ludila, to je fenomenologija duše Ane Karenjine, koju je Tolstoj prikazao sa šekspirovskom dubinom i snagom.

---

¹² M. Gorki, *Sabrana dela u 30 tomova*, tom 14, Moskva, Goslitizdat, 1951, str. 308.

Kako se Tolstoj odnosio prema Ani Karenjinoj? U svom romanu on nije želeo da se služi „patosom i rasuđivanjem koje objašnjava“. On je pisao surovu istoriju njenih patnji i pada. Tolstoj kao da se nije mešao u njen život. Ana radi sve kao da je u potpunosti nezavisna od autorove volje. U njenim rasuđivanjima postoji vatrena logika strasti. I ispostavlja se da joj je čak i razum dat samo zato da bi se „izbavila“...

„...da njega kaznim, i da se izbavim od svih i sebe“, govori Ana. Tako njena ljubav dolazi do svoje negacije, pretvara se u ogorčenost, dovodi je do razdora sa svima, sa svetom, sa životom. To je bila surova dijalektika, i Tolstoj ju je sproveo do kraja. A ipak, kako se Tolstoj odnosio prema Ani Karenjinoj?

Neki kritičari, kao što je to tačno primetio V. V. Jermilov, nazivali su Tolstoja „javnim tužiocem“ nesretne žene, a drugi su ga smatrali njenim „advokatom“.¹³ Drugim rečima, u romanu su videli čas osudu Ane Karenjine, čas njeno „opravdanje“. I u jednom i u drugom slučaju, odnos autora prema junakinji bivao je „sudski“.

Ali kako te definicije nisu u skladu sa „porodičnom idejom“ romana, sa njegovom glavnom idejom, i njegovim objektivnim stilom! Anuška, sobarica Ane Karenjine, priča Doli: „Ja sam odrasla sa Anom Arkadijevnom, ona mi je milija od svega. A to što... Nije naše da sudimo. Samo, tako voleti, to...“ Te prostodušne reči razumevanja i neosuđivanja za Tolstoja su bile izuzetno dragocene.

Odnos samog Tolstoja prema Ani Karenjinoj pre se može nazvati očinski, nego sudski. On je tugovao nad sudbinom svoje junakinje, voleo ju je i žalio. Ponekad se i ljutio na nju, kao što se ljuti na bliskog čoveka. „No, ne govorite mi loše o njoj“, jednom je rekao Tolstoj o Ani Karenjinoj, „...Ona je ipak usvojena“ (62, 257).

3.

Karakter Vronskog, kao i drugi karakteri Tolstojevih junaka, nije jednoznačan.

Svima, koji ga ne znaju ili ga poznaju veoma slabo, čini se da je zatvoren čovek, hladan i uobražen. Vronski je doveo do očaja svog slučajnog saputnika u kupeu voza upravo time što ga uopšte nije primećivao.

Vronski „je bio još oholiji i samopouzdaniji“. Gledao je na ljude kao na stvari. Nervozan mladić što služi u okružnom sudu, koji je sedeo preko puta njega, mrzeo ga je što tako izgleda. Mladić je i zapalio cigaretu, i započinjao razgovor sa njim, čak ga je gurao da oseti da on nije stvar, već čovek, ali Vronski „ga je ipak gledao, kao što bi gledao fenjer“.

Ali to je samo spoljašnja, mada za Vronskog i veoma prirodna forma ponašanja. Ljubav prema Ani je promenila njegov život, načinila ga jednostavnijim, boljim, slobodnijim. On kao da je smekšao duševno, i pojavio se kod njega san o nekakvom drugačijem životu. Od oficira i aristokrate on se pretvara u „slobodnog umetnika“. „Osećao je svu lepotu slobode generalno, za koju nije znao ranije, i slobodu ljubavi, i bio je zadovoljan“, piše Tolstoj.

Tako se stvara *željeni*, ili *zamišljeni* karakter Vronskog, kojim bi on želeo da ovlada „u potpunosti“. No, upravo ovde on i dolazi u suprotnost sa samim sobom. Oslobodivši se od svog pređašnjeg života, on pada u Anino ropstvo, jer njoj je bilo potrebno da „potpuno

---

¹³ V. V. Jermilov, *Tolstoj romanopisac*, Moskva, Umetnička literatura, 1963, str. 333.

bude njen". I više od toga, ona je stalno želela „da se vrati u društvo, koje je sada za nju bilo zatvoreno“.

Ana se nesvesno odnosi prema Vronskom samo kao prema ljubavniku. I on skoro da ne izlazi iz te uloge. Zato su oboje sve vreme svesni posledica jednom počinjenog „zločina“, koji „ometa sreću“. Vronski je morao da razori porodicu Karenjina, da razdvoji Serjožu od majke, da iščupa Anu iz njenog „zakona“.

Svesno, naravno, Vronski nije sebi postavio takve ciljeve. On nije bio „zlikovac“, sve kao da se desilo samo od sebe. I zatim je mnogo puta Ani predlagao da ostavi sve, da otputuje i, najvažnije, da zaboravi na sve. No, ništa se nije moglo zaboraviti. Ljudska duša ima sećanje koje ne prašta. I eto zašto je sreća bila nemoguća, iako je delovala „tako blizu“...

Jedino opravdanje Vronskom bila je njegova „verterovska strast“. A strast, po Tolstojevom mišljenju, jeste „demonško“, razarajuće načelo. „Zao duh“ razdora pronikao je u odnose Ane i Vronskog. I počeo je da razara njihovu slobodu i sreću.

„A osećala je“, piše Tolstoj, „da se pored ljubavi, koja ih je vezivala, uspostavio među njima zao duh nekakve borbe, koji ona nije mogla isterati ni iz njegovog, a još manje iz svog srca.“ Zato nema smisla pitanje: da li je Vronski voleo Anu poslednjih dana njenog života? Što ju je on više voleo, iznad njega se sve više uzdizala „nekakva čudnovata moć zla“, „kao da joj uslovi borbe ne dopuštahu da se pokori“.

Tolstoj nikako ne poetizuje svog junaka. On ga čak spolja snabdeva, na prvi pogled, čudnim crtama, koje kao da se nikako ne uklapaju u lik „sjajnog ljubavnika“. Neko od prijatelja iz puka je rekao Vronskom: „Trebalo je i kosu da ošišaš, suviše je teška, naročito tu na ćeli.“ „Vronski je, zbilja“, hladno primećuje Tolstoj, „pre vremena počeo da ćelavi. On se veselo nasmeja, pokazujući svoje lepe zube, namače kapu na ćelu, iziđe i sede u kola“.

Vronski je imao svoja pravila. Jedno od tih pravila dozvoljavalo mu je da se „predaje svakoj strasti, ne crveneći, a svemu ostalom da se smeje“. Takvog pravila ne bi se odrekao ni njegov prijatelj Jašvin, „čovek potpuno bez pravila“. Međutim, ono važi samo u određenom krugu lažnih odnosa, u onom krugu koji je bio prirodan za „kockara“ Jašvina.

No, kada je Vronski osetio pravu cenu svoje ljubavi prema Ani, morao je da posumnja u svoja pravila ili da ih se u potpunosti odrekne. U svakom slučaju, on u sebi nije smogao snage da se smeje, na primer, Karenjinovim patnjama. Njegova pravila su bila veoma podesna, a ljubav, kako je on sam govorio, ne samo da nije igra, već ni „igrarija“. Ona ima svoja pravila osвете.

Vronski zaboravlja na svoja „pravila“, koja su mu dozvoljavala da bez obzira na sve „visoko drži glavu“. Ali Tolstoj ih ne zaboravlja... Prema Vronskom se odnosi surovije nego prema bilo kome u svom romanu.

U *Ani Karenjinoj* Tolstoj je diskreditovao „najstabilniju i najpostojaniju tradiciju svetskog romana – poetizaciju osećaja ljubavi“. Pravilnije rečeno – ne osećaja ljubavi, već poetizaciju strasti. U *Ani Karenjinoj* postoje čitavi svetovi ljubavi, puni poezije. Međutim, sudbina Vronskog odvija se drugačije. „Kakve su to strasti, neke uklete strasti!“, uzvikuje grofica Vronska, gubeći svog sina.

Vronskom je predstojalo da preživi tragediju još težu od one koju je preživeo Karenjin. Nad sudbinom Vronskog trijumfuju ne samo okolnosti njegovog života; nad njim trijumfuje surovi, osuđujući Tolstojev pogled. Njegov pad započeo je neuspehom na trkama,

kada je uništio to prekrasno biće, živahnog, privrženog i smelog konja Fru-Fru. U simboličnoj strukturi romana smrt Fru-Fru bila je isto tako loš predznak kao i smrt kočničara... „Ana oseti da pada“, piše Tolstoj. Isto to morao je osetiti i Vronski.

Tolstoju su zamerali što je „surovo postupio“ sa Anom Karenjinom. Još surovije je postupio sa Vronskim. No, takva je bila neumoljiva logika njegove unutrašnje ideje demistifikacije i osude „strasti“ u romanu, posvećenom „tragičnoj igri strasti“.

Izlazeći izvan okvira isključivo romaneskne priče, treba reći da je neuspeh Vronskog, najnadmenijeg predstavnika nadmenog sveta, takođe bio u duhu vremena. U izokrenutom svetu on gubi ravnotežu, stabilnost, istrajnost, i silazi sa scene...

Što se tiče Tolstojeve ideje, u odnosu prema Vronskom ogleda se njegov raskid sa moralom i običajima plemićke sredine više nego bilo gde drugde. Kao što se od *Ane Karenjine* otvara put do *Ispovesti*, od *Ane Karenjine* otkriva se i put do *Krojcerove sonate* i do čuvenog „Pogovora“ sa svojim asketskim idealima uzdržavanja i celibata. I eto zašto je njegov roman bio jedini svoje vrste u čitavoj svetskoj književnosti po odstupanju od „poetizacije osećaja ljubavi“.

4.

Prividan Ljevinov karakter ogleda se u njegovoj „zaostalosti“. To je bio, na prvi pogled, nekakav čudak, koji jednostavno „ne ume da živi“. Sa tačke gledišta Oblonskog, na primer, Ljevin je bio očigledni zlosrećnik. Sve čega se on lati propada na najbesmisleniji način. Što se on ozbiljnije odnosi prema svojim planovima, oni su smešniji okolini. „Baš volim da ga pred Kiti napravim budalom“, razmišlja grofica Nordston.

I nju ništa ne košta da Ljevina predstavi kao „budalu“. Svima je na prvi pogled bila očigledna njegova „vezanost za sve grubo i svakodnevno“. Domaćinstvo u selu, brige oko rasnog stada, misli o kravi Pavi – sve je to bilo nekako namerno odabrano, zarad potvrđivanja opšteg mišljenja o njegovoj „zaostalosti“. „...A on je (on je vrlo dobro znao kakav mora izgledati u očima sveta) samo plemić spahija koji gleda da zapati što više krava, koji ide u lov na šljuke, podiže zgrade na svom imanju, što će reći: čovek bez ikakvih talenta, od koga ništa ne može biti, i koji, po društvenim pojmovima, rade ono što rade ljudi koji ni za šta nisu sposobni.“

Takav je bio *prividan* Ljevin. Njemu je u najvećoj meri svojstven kritički pogled na samog sebe. On je sumnjao u mnogo toga, uvek je bio „na suprotnoj strani“, što je pouzdan znak moralnog nemira i izvor unutrašnje dinamike. „Da, ima u meni nečeg neprijatnog, što odbija“, razmišljao je Ljevin. „I nisam ja za druge ljude“.

Pravi Ljevinov karakter prikazuje se postepeno. Uz svu svoju vezanost za sve grubo i svakodnevno, on je bio idealista, romantičar i sanjar. Njegovo omiljeno godišnje doba je proleće. „Proleće je doba planova i zamisli... Ljevin, kao drvo u proleće koje ne zna kuda će se i kako raširiti njegovi izdanci i grane, još skrivene nabubrelim lisnatim pupoljcima, Ljevin takođe nije dobro znao koji plan da prihvati u svome omiljenom gazdinstvu, ali osećao je da je pun najboljih planova i zamisli.“

To je bio sanjar i romantičar Tolstojevog tipa, „u velikim čizmama“, što korača „preko potoka“, gazi „čas na led, čas u lepljivo blato“, koje nikako ne remeti idealno raspoloženje

njegove duše. „Ako je Ljevinu u stočnom dvorištu već bilo prijatno, u polju mu je bilo još prijatnije“. Ispunjen svojim snovima, on „pažljivo tera konja međom, da ne bi gazio useve...“ Da je Ljevin „pesnik“, bio bi to takav originalan pesnik kao što je sam Tolstoj.

Iz Ljevinovih snova prirodno se formira njegov *željeni* karakter. On želi da pronade odnos prema svetu takav da se u celokupnom životu, ne samo njegovom sopstvenom, već i u životu okoline, sve meri i određuje zakonom dobra. „Između brata i mene možda sad više neće biti one otuđenosti“, razmišlja Ljevin, „koja je uvek stajala između nas; prepirke neće biti; s Kiti se nikad neću svađati; prema gostu, ma ko on bio, biću ljubazan i dobar; sa slugama, sa Ivanom, sve će biti drugačije.“

Proba tog *željenog* karaktera nije oklevala da se pojavi odmah, pre no što je završio svoj unutrašnji monolog. Ljevin se vraćao kući lakim kolima. I ispunjen najdivnijim nadama o budućnosti, on uze uzde u svoje ruke. „Zadržavajući zategnutim dizginima dobroga konja koji je frktao od nestrpljenja i hteo da kasa, Ljevin se osvrtao i tražio povod da otpočne razgovor s Ivanom, koji nije znao šta da radi sa svojim besposlenim rukama, te je neprestano pritiskao košulju koja mu je na vetru lepršala.“

Ljevin je želeo da kaže da je uzalud Ivan visoko zategao prekoledni remen, „ali to bi ličilo na prekor, a on je hteo ljubazan razgovor. Drugo mu, međutim, ništa nije padalo na um“. Iznenada Ivan reče: „Izvol'te držati desno, udarićete u panj.“ I Ljevin se razbesni: „Molim te, ne diraj i ne uči me!“ i s tugom oseti „kako je pogrešna bila njegova pretpostavka da će njegovo duševno raspoloženje odmah moći da ga izmeni u dodiru sa stvarnošću“.

Tolstoj je želeo da veruje da će *željeni* Ljevinov karakter u potpunosti da se slije sa njegovim *pravim* karakterom. Ali kao umetnik video je koliko je težak bio put samousavršavanja u sudaru sa stvarnošću. U tom smislu, izvrsne su neke humorističke crte u karakterizaciji Ljevina, koji dogovorivši se sam sa sobom da će uvek biti nežan i dobar, besni od najništavnijeg povoda, kada mu Ivan opravdano i razumno govori: „Izvol'te držati desno, udarićete u panj.“

Ironična, a ujedno i liriska priča o duhovnom razvoju Ljevina može biti važan komentar za kasnije filozofske Tolstojeve radove.

5.

N. N. Gusjev je pravilno primetio da je u romanu *Ana Karenjina* Tolstoj težio višoj epskoj objektivnosti, „trudio se da bude potpuno neprimetan“.¹⁴ No, to se ne može reći za njegove koncepte, gde uopšte nije skrivao svoj odnos prema junacima i prikazivao ih je čas sa saučešćem, čas sarkastično.

Tako je Karenjin prvobitno bio ovenčan očiglednim Tolstojevim saosećanjem. „Aleksije Aleksandrovič nije uživao opštu za sve ljude prijatnost ozbiljnog odnosa bližnjih prema sebi. Aleksije Aleksandrovič, osim toga, izvan onog zajedničkog za sve ljude što razmišlja ju, imao je još nesreću da na svom licu nosi previše svetlu masku srdačne dobrote i nevinnosti. Često se osmehivao osmehom što je pravio nabore u uglovima njegovih očiju, i zato je još više ličio na učenog čudaka ili lude, u zavisnosti od stepena inteligencije onoga ko je sudio o njemu“ (20, 20).

¹⁴ N. N. Gusjev, *Tolstoj u procvatu umetničkog genija*, Moskva 1927, str. 223.

U konačnom tekstu romana Tolstoj je sklonio tu „previše svetlu masku“, pa i karakter Karenjina se silno izmenio. U njemu su se pojavile grube, suve crte koje su prikrile njegov pređašnji osmeh. „O, bože moj, što li su mu uši ovakve?“, pomisli ona gledajući njegovu hladnu i dostojanstvenu priliku, a naročito njegove ušne školjke, koje su podupirale obod okruglog šešira i koje su joj sad neprijatno pale u oči.“ Karenjin se nije promenio samo u Aninim očima. On se promenio i u Tolstojevim očima. I odnos autora prema njemu postao je drugačiji.

Naizgled, Karenjin je ostavljao utisak koji se u potpunosti podudara sa njegovim položajem u društvu. Imao je „peterburški sveže lice“ i „strogo samouverenu figuru“, „sa pomalo istaknutim leđima“. Sve njegove reči i gestovi ispunjeni su takvom „hladnom samouverenošću“, da se čak i Vronski donekle zbunio pred njim.

Prividan, spoljašnji Karenjinov karakter postao je složeniji i zbog toga što on sve vreme igra nekakvu ulogu, prihvata ton snishodljivosti prema svojim bližnjima. Sa Anom razgovara nekakvim „laganim tankim glasom i tonom kojim je skoro uvek sa njom govorio, tonom podsmeha nad onim ko bi uistinu tako govorio“. Upravo takvim glasom i tonom on izgovara svoje najnežnije reči upućene Ani.

Upravo takav ton on neguje i u odnosima sa sinom. To je bio nekakav „podsmešljiv odnos“, kao i prema ženi. „A, mladiću!“, obraćao mu se. Sopstvena Karenjinova duša kao da je odvojena od sveta čvrstom „pregradom“. I on svom snagom učvršćuje tu pregradu, posebno nakon nesreća koje su ga zadesile. Čak je umeo da natera sebe da ne misli „o ponašanju i osećajima svoje žene, i zaista nije o tome ništa mislio“.

Karenjin naporom volje stvara svoj *zamišljeni* karakter gordosti, zatvorenosti spoznaje svog dostojanstva i pravičnosti. U izrazu njegovog lica pojavljuje se „nešto gordo i strogo“. On preinačuje otuđenost u svoju snagu. No, to već nije bila otuđenost od Ane ili sina, već i od samog života.

Igra *zamišljenog* karaktera Karenjinu polazi za rukom bolje nego ostalim junacima romana. Zato što je on bolje pripremljen za tu igru od ostalih. On je uvek, kao činovnik i racionalan čovek, živio „na visini“. Trebalo je samo promeniti visinu i on bi joj se odmah prilagodio. Drugi život za njega bio je kao drugi paragraf, isti tako neosporan kao prethodni.

A oko njega je bio život, „pukotina, u koju ga je bilo strah da pogleda“. I on u nju nije gledao. Bila mu je neshvatljiva isto kao što je za njega nerazumljiva, na primer, umetnost, koju je voleo „da raspoređuje po policama“. „Da se prenese mišlju i osećanjima u drugo biće, to je bio duhovni posao nepoznat Aleksiju Aleksandroviču. On je smatrao da je takav duševni rad štetno i opasno maštanje.“

Zaustavljen unutrašnji duševni život Karenjina postaje uzrok mnogih dramatičnih posledica. Ali Tolstoj je tako duboko verovao u neiscrpne mogućnosti ljudske duše, da čak ni Karenjina sa njegovom formalizovanom psihom nije smatrao beznačajnim. Njegov *pravi* ljudski karakter se povremeno ispoljava u njegovim rečima i postupcima, i to jasno osećaju i Ana i Vronski.

Bilo je potrebno da Karenjin preživi nesreću u porodičnim odnosima i krah u službenoj karijeri da bi se u njemu probudio osećaj za sopstveno duhovno biće. Padaju veštački „mostovi“ i „pregrade“, izgrađene sa takvim naporom. „Ja sam razbijen, ubijen, ja više nisam čovek!“, uzvikuje Karenjin.

Tako misli on. A Tolstoj razmišlja drugačije. On smatra da tek sada Karenjin postaje ono što jeste. Jednom, nastupajući na zasedanju, Karenjin je uporno posmatrao „prvo lice koje je pred njim sedelo – malog mirnog starčića, koji nikada nije imao svoje mišljenje u komisiji“. Sada se on sam pretvarao u takvog „malog mirnog starčića“.

I to je, po Tolstojevom mišljenju, najbolji udes za Karenjina, jer on kao da se vraća sebi, svojoj prosto ljudskoj duši, koju je sam pretvorio u bezdušnu mašinu, no koja je ipak još uvek bila živa. „Uzeo je njenu kćer“, govori grofica Vronska. I opet se priseća Ane: „Sebe je upropastila, a i još dvojicu krasnih ljudi: svoga muža i mog nesretnog sina.“

Karenjin u Tolstojevom romanu nije jednoznačan karakter. Tolstoj je generalno smatrao da nema jednoznačnih karaktera. Jedini izuzetak u romanu jeste, po svoj prilici, samo Oblonski. Kod njega *prividan*, *željeni* i *stvaran* karakter čine jednu celinu.

Oblonski je bio i površan i pametan istovremeno, ali u njemu postoji jedna osobina koju je Tolstoj cenio iznad svega. „Najbolji moralisti bez dobrote ništa ne vrede“, pisao je on u dnevniku 1891. godine, „i najgori poroci uz nju se praštaju.“ I uz to je još dodao: „Kako bi bio dobar umetnički tip slabog, poročnog čoveka, a dobrog“ (52, 57). Takav ljudski karakter već je stvorio u priči Oblonskog, čiji život služi kao svojevrсна šarolika pozadina Karenjinove tragedije.

6.

Tolstoj je duboko proučio dinamiku likova. Ne samo da je video „fluidnost“ čovekovih osobina, već je i verovao u mogućnost usavršavanja, to jest čovekove promene nabolje. Želja da opiše šta je to svako zasebno „ja“, dovela ga je do „narušavanja konstantnog definisanja tipova“.¹⁵

U Tolstojevom centru pažnje nisu samo spoljašnji konflikti junaka – jednih sa drugima, sa sredinom, sa vremenom, već i unutrašnji konflikti među *prividnim*, *željenim* i *stvarnim* karakterima. „Kako bi tip bio definisan“, govorio je Tolstoj, „potrebno je da autorov odnos prema njemu bude jasan.“¹⁶

Definisanost autorovog odnosa prema svakome od junaka ogleda se i u logici sižea, i u logici razvoja njegovog karaktera, u samoj dinamici zbližavanja i udaljavanja junaka u opštoj bujici njihovog života. U Tolstojevom romanu postoje izvanredni detalji, koji ukazuju na celovitost njegovog romanesknog načina razmišljanja.

U vezi sa tim, veoma je karakteristično što se Kiti i Ljevin neprekidno približavaju jedno drugome, iako njihovi putevi kao da se razilaze od samog početka. Međutim, Ana i Vronski postaju sve udaljeniji, iako su sve snage uložili u to da budu zajedno. Tolstoj u svoj roman unosi i neke crte „neodređenosti“, što nikako ne protivreči njegovom romanesknom načinu razmišljanja.

Oblonski govori Ljevinu o svojoj ženi Doli: „Ona je na tvojoj strani... Ne samo što te voli, ona govori i da će Kiti neizostavno biti tvoja žena.“ Sama Kiti je potpuno zbunjena: „...zar baš ja treba to da mu kažem? Zar da mu kažem da ga ne volim? To bi bila laž. Šta da mu kažem?“

¹⁵ S. Bočarov, „Karakter i okolnosti“, u knjizi: *Teorija književnosti*, Moskva, AN SSSR, 1962, str. 422.

¹⁶ „Književno nasleđe“, t. 69, knj. 1, Moskva 1962, str. 62.

I kada je Ljevin došao, Kiti mu je rekla: „To ne može biti...oprostite mi.“ A Ljevin je u sebi rešio: „Drukčije nije ni moglo biti.“

No prošlo je vreme, i sve se promenilo, tačnije, sve je došlo na početak. „I da, čini se, istina je ono što je govorila Darja Aleksandrovna“, priseća se Ljevin kako mu je Doli proricala sreću. U crkvi, za vreme venčanja, grofica Nordston pita Doli: „Vi kao da ste se nadali tome?“ I Doli odgovara: „Ona ga je oduvek volela.“ Po Tolstojevoj ideji, dešava se samo ono što je moralo da se desi...

Nešto slično, ali suprotno po smislu, dešava se i u životu Ane Karenjine. Odlazeći iz Moskve, umirivala je sebe: „Pa, sve je završeno, hvala bogu!“ No, sve je tek počinjalo. U salonu Betski Tverske ona je Vronskom zabranila da sa njom govori o ljubavi. Tom zabranom kao da je smatrala da ima nekakvo pravo na Vronskog. Polaganje prava zblizava. Ali neobično, što su postajali bliži, njihovi putevi su se sve više razilazili.

Jednom je Tolstoj grafički prikazao „običnu shemu razdora“: „Dve linije života, što se sreću pod uglom slivaju se u jednu i označavaju sklad; druge dve su se presecale samo u jednoj tački i, spojivši se na tren, ponovo su se razilazile, i što dalje, tim su se više udaljavale jedna od druge... No ta tačka trenutnog dodira bila je sudbonosna, tu su se oba života povezala zauvek.“¹⁷

Upravo tako, u dva poteza, razvija se priča Ane i Vronskog. „A on sve više i više želi da ode od mene“, govori Ana. „Pre naše veze, mi smo išli jedno drugom u susret, a otada se nezadrživo razilazimo na razne strane. I to se ne može izmeniti... A gde se svršava ljubav, počinje mržnja.“

I Ana je iznenada ugledala sebe neprijateljskim očima Vronskog. To je bilo svojevrsno psihološko predskazanje mržnje, načinjeno očajničkim naporima ljubavi. „Ona podiže šolju, opruži u stranu mali prst, prinese šolju ustima. Srknuvši nekoliko gutljaja, pogleda u njega i po izrazu njegovog lica jasno vide da su mu neprijatni i ruka i pokret, i zvuk koji je proizvodila usnama.“

Tolstoj kao tvorac umetničkog sveta širokog i slobodnog romana smelo pogledom obuhvata čitavo prostranstvo njegovih uzroka i posledica. Zato on vidi ne samo direktne, već i povratne i unakrsne tokove događaja. Linije razilaženja Ane i Vronskog sprovedene su oštro i jasno. To ne znači da takvih linija nema kod Kiti i Ljevina. I njihov život „slio se u jedno“, no već su se pojavili prvi izlazi „unakrsnih linija“, koji mogu i njih da odvedu daleko jedno od drugog...

7.

U Tolstojevom romanu svaki lik predstavlja složen, promenljiv, ali iznutra završen i celovit svet. I svaki od njih razotkriva se u složenim i promenljivim odnosima sa drugim likovima, ne samo glavnim, već i sporednim.

Roman je u Tolstojevoj zamisli bio pre svega sistem, svojevrsni proces kretanja krupnih zvezda i onih što zaostaju za njima po veličini i značaju. Njihovi međusobni odnosi, privlačenja i odbijanja, težnja jedne ka drugoj po sličnosti ili različitosti, puni su duboko skrivenog smisla.

---

¹⁷ G. A. Rusanov, A. G. Rusanov, *Uspomene na Lava Nikolajeviča Tolstoja*, str. 220.

Posebnu ulogu u romanesknom sistemu imaju sporedni junaci koji se grupišu oko glavnih, stvarajući svojevrstu šarenoliku svitu. Oštrina suprotstavljenih karakteristika ponekad se sastoji u tome da se junaci, kao u ogledalu, odražavaju upravo u onim likovima koji kao da nemaju nikakve sličnosti sa njima.

Sličnost različitog i različitost sličnog obogaćuje psihološku prirodu Tolstojevog romana. Ispostavlja se da tipična pojava može biti raznolika, data u više oblika; takva pojava ne dobija uvek, i ne obavezno, posebno umetničko ovaploćenje.

Izlaz Ane Karenjine na tragičnu scenu najavljuje baronesa Šiljton. Ona ima romansu sa prijateljem Vronskog, poručnikom Petrickim. I ona želi „da se oslobodi muža“. „On nikako neće da mi da razvod braka!“, žali se baronesa Šiljton. Vronski je zatiče u svom praznom stanu u društvu Petrickog i Kamerovskog. „Razumete li glupost: ja mu, tobože, nisam ver- na“, govori baronesa o svom mužu.

Vronski je savetuje da deluje odlučno: „nož pod grlo“ – „i to tako da vaša ručica bude blizu njegovih usana. On će poljubiti vašu ručicu, i sve će se dobro svršiti.“ Sa takvim karakterom kakav je imala Šiljton, Anina tragedija je jednostavno nemoguća; dobija se farsa... Ali na tu istu temu.

Kiti je očekivala da će se Ana pojaviti na balu u ljubičastoj haljini. Ali Ana je bila u crnoj. U ljubičastoj je bila baronesa Šiljton. Ona je ispunila sobu, poput kanarinca, pariskim izgovorom, prošuštala je lila satenom i nestala. Intermedijum¹⁸ je bio završen. A tragedija je tek počela, mada Vronski kao da to još ne vidi i ne zna da se, dajući zajedljiv savet baronesi, nepažljivo dotakao i Anine sudbine...

Uostalom, Vronski je stalno mislio da mnogim njemu dragim i bliskim ljudima njegova ljubav prema Ani može da se učini poput romanse u duhu Petrickog i Šiljtonove. „Da je to bila obična banalna aristokratska veza, ostavili bi me na miru.“ I eto u čemu je razlika između Ane i banalne baronese. Petricki se žalio Vronskom da mu je ta „baronica“ dosadila. A Vronski je mislio na Anu: „Oni osećaju da je to nešto drugo, da to nije igra, ta žena mi je dragocenija od života.“

Anina tragična krivica bila je u tome što se našla u vlasti „strasti“, sa kojima „kao sa đavolom“ nije mogla da se izборi. A da je u sebi ugušila ljubav i želju za srećom, prvi duhovni trzaj slobode, koji se jednom pojavio u njenom srcu? Pa „strasti“ su kao nešto tamno i nerazumno došle potom, već nakon što je „ubijen“ prvi, poetski i sretan period njihove ljubavi.

Tada bi Ana Karenjina mogla da postane „pijetistkinja“,¹⁹ da se smiri duhom, da blagoslovi svoje nesreće, prihvati ih kao kaznu za svoje grehe, da se ne pretvori u baronesu Šiljton, već u njenu direktnu suprotnost, u madam Štal, sa kojom se nijednom ne susreće u romanu, ali koja postoji negde pored nje.

Sa madam Štal susreće se Kiti u nemačkoj banji. Madam Štal je bila bolesna, ili se smatralo da je bolesna, jer se pojavljivala u kočiji samo u retko lepe dane. O njoj su govorili svašta. Jedni su tvrdili da je do smrti izmučila svog muža; drugi su bili sigurni da je on izmučio nju. Kako god da je bilo, madam Štal je „izgradila društveni položaj moralne, visoko religiozne žene“.

¹⁸ Međuigra. (*Prim. prev.*)

¹⁹ Pijetizam – od *pietas* (lat.), nabožnost, pobožnost. (*Prim. prev.*)

Niko, zapravo, nije znao koje se ona religije pridržavala, katoličke, protestantske ili pravoslavne, jer je bila u prijateljskim odnosima sa svim vrhovnim licima svih crkvi. Stari knez Ščerbacki naziva je „pijetistkinjom“. Kiti ga pita šta znači ta reč. I knez Ščerbacki odgovara: „Ne znam ni sam baš dobro. Znam samo da ona za sve zahvaljuje Bogu, čak i za svaku nesreću, zahvaljuje Mu i zato što joj je umro muž. A to izlazi nekako smešno, jer su oni rđavo živeli...“

No, malo li je za Anu Karenjinu da postane pijetistkinja, trebalo je još da uguši želju u sebi „da živi i voli“; trebalo je, ako ne sakriti, onda „zaboraviti“ i na svoju lepotu. U tom smislu madam Štal je bilo lakše. Ona brižno sakriva ne svoju lepotu, već svoju fizičku manu.

„Govore da ona deset godina ne ustaje“, primetio je poznanik Ščerbackog, nekakav „moskovski pukovnik“, koji je u položaju madam Štal bio sklon da vidi rezultat nekakve skrivene bolesti. „Ne ustaje, jer je kratkih nogu“, odgovara mu Ščerbacki. „Tata, pa to nije moguće!“, uzviknu Kiti. I ispada da je pijetizam madam Štal samo lep naziv za obično licemerje.

Ana Karenjina ne vidi kako sa njene leve strane kao da se pojavljuje „baronica“ Šiljton, a sa desne „pijetistkinja“ madam Štal. Ali to jasno vidi Tolstoj, pružajući Ani Karenjinoj prostrano područje života, zatvoreno između ta dva „pola“. Nije slučajno što i Šiljtonova i Štalova imaju slična „čudna prezimena“.

8.

Lik Ane Karenjine bio je nov za Tolstoja. U *Ratu i miru* nije bilo nijedne junakinje sličnog tipa. Što se tiče Kiti, taj lik je za Tolstoja bio „svoj“, potpuno jasan i dobro proučen. Kod Kiti ima crta Nataše Rostove, no ona kao da je čitavu epohu starija od svoje prethodnice, i njena epoha bila je drugačija, ne herojska, već svakidašnja. Time se objašnjava i njena velika prozaičnost u odnosu na Natašu Rostovu, koju nisu bez razloga zvali „boginjom“.

Možemo reći da je sudbina Kiti predodređena time što je ona rođena sestra Doli. No, za razliku od Doli, koja je potpuno predana Oblonskom i svojoj porodici, Kiti je morala da prođe kroz niz iskušenja i nesreća. Odbivši Ljevina i zavolevši Vronskog, Kiti je načinila nerazumni pokušaj da se skloni od svoje sudbine. Ipak, sudbina je u Tolstojevim romanima jača od ličnih zabluda njegovih junaka.

Iskoračivši u tuđu, aristokratsku sferu, Kiti je istog časa popustila pred Anom Karenjinom i izgubila Vronskog. Ona tuguje zbog izgubljenog, a Tolstoj se raduje njenom porazu kao njenoj pravoj, još neprepoznatoj pobedi. Moralo je da prođe mnogo vremena pre nego što i ona sama to shvati.

I Kiti samo što nije postala pijetistkinja, posle prvog životnog neuspeha. Ona je odlučila da se treba odreći misli o sopstvenoj sreći i primiriti se sa nesrećom, ili služiti svojim bližnjima, onima kojima je pomoć potrebna, kao što je i njoj samoj bila potrebna. Upravo u to vreme ona se upoznala sa madam Štal i njenom posvojenicom Varenjkom. Ta Varenjka je bila tiho i smerno biće. Tip Sonje iz *Rata i mira*...

Posmatrajući Varenjku, Kiti mašta da zaboravi na sebe. No, kao što Ana nije mogla da postane slična madam Štal, Kiti nije mogla da se pretvori u Varenjku. Posvojenica madam Štal ima sve, osim životne energije. U tome se i odražava njen uticaj na Varenjku. Na nju mogu da se odnose one zagonetne reči iz Jevanđelja, koje je Tolstoj već jednom rekao,

misleći na Sonju: „Jer ko ima, daće mu se; a koji nema, uzeće mu se i ono što ima.“²⁰ Kiti je to shvatila već nakon što ju je sudbina ponovo spojila sa Ljevinom.

Koznišov je razumno rešio da treba da se oženi Varenjkom. On prema njoj nije imao ni one strasti kakvu je Vronski imao prema Ani, ni one ljubavi kakvu je Ljevim imao prema Kiti. Ali zato je bilo mnoštvo razloga u njenu korist.

I Varenjka je razumno odlučila da ona treba da se uda za Koznišova, da će to biti dobro. „Osim toga“, zapaža Tolstoj, „ona je bila gotovo sigurna da je zaljubljena u njega“. Eto, u tom „gotovo“ i jeste problem. I Koznišov i Varenjka su potpuno čestiti i čisti ljudi. Nikakva laž, nikakvo namerno forsiranje osećanja nisu im svojstveni.

Koznišov je čak u svom umu napravio jasnu i tačnu formulu izjave ljubavi i prosidbe. Ljevin je pak čitav sto išarao znacima, koje je Kiti morala da pogađa i čita ćutke, jer on od uzbuđenja nije mogao da kaže, ni da čuje ni reč. A Koznišov je želeo da kaže ovako: „Proživio sam dugi život i sada sam po prvi put u vama pronašao ono što sam tražio. Volim vas i nudim vam svoju ruku.“

Ipak, on ništa od toga nije rekao i „zbog nekakvog neočekivano iskrsllog razloga“ počeo je da govori o nečem drugom. I to što on nije rekao te reči koje je unapred pripremio, ipak ga karakteriše sa dobre strane. Pa nije mogao da joj kaže ono što je mislio: „Da sam birao samo razumom, ništa bolje nisam mogao naći“. A to je i bila istina. Istina se sastojala u tome da je Koznišov imao mnogo razloga, ali nije bilo jednog – prave ljubavi.

Kiti je protežirala romansu Varenjke sa Koznišovim. I videla je da od toga, iz nekog razloga, neće biti ništa. Kada su se Varenjka i Koznišov vratili iz šetnje, u toku koje je, kako je Kiti bila ubeđena, trebalo da dođe do izjave ljubavi, ona je odmah shvatila da se „njeni planovi nisu ostvarili“. „I kako ide?“, pitao ju je Ljevin. „Ne ide“, odgovorila je Kiti. I Ljevin iznenada začu u njenom glasu prostodušnu intonaciju starog kneza Ščerbackog.

„Kako ne ide?“, začudi se Ljevin. „Eto tako“, reče ona, uzevši muževljevu ruku, prinoseći je ustima i dotičući je zatvorenim usnama. „Kao što arhijereju celivaju ruku.“ „Pa kome ne ide?“, reče Ljevin smejući se. „Oboma. A treba da bude evo ovako...“ „Seljaci idu...“, uplaši se Ljevin. „Ne, nisu videli“, vragolasto odgovori Kiti.

Ta prelepa scena puna je takve životne energije i poriva, da ona bolje od mnogih opisa ilustruje Kitin lik upravo u poređenju sa likom Varenjke. Ukoliko kod Varenjke preovlađuju racionalnost i hladnoća, kod Kiti su naglost i plahovitost u potpunosti ljevinskog tipa. To su bliske prirode, zato su i njihovi međusobni odnosi toliko dramatični.

Doli je isti takav nosilac „Ščerbackog elementa“, kao i sestra Kiti. Taj „element“ je Tolstoj u romanu veoma dragocen. Njegova suština je u „posebnom razumevanju“, koje se ne postiže rečima, rasuđivanjem i dokazima, već nečim drugim – pronicljivošću, osećajem mere, ljubavlju. Kiti je bila sigurna da samo treba da pogleda u Varenjku i Koznišova i da će istog trena sve shvatiti, „po očima“, „to jest to bi bilo tako lepo“.

Knjeginja Ščerbacka se priseća svoje mladosti i govori, obraćajući se Kiti: „Ti sigurno misliš da ste vi nešto novo izmislili? Sve je isto: odlučilo se očima, osmesima“. „Kako ste to lepo kazali, mama! Baš istina, očima i osmesima“, potvrdila je Doli. To i jeste taj isti „Ščerbacki element“, čije je prisustvo tako radovalo Ljevina u Pokrovskom.

---

²⁰ Cit. po: *Biblija*, prevod Đ. Daničić, Vuk S. Karadžić, Beograd, 2008.

I dok Kiti ostaje u sopstvenoj sferi tog „posebnog razumevanja“, Ljevin je sretan. Na tome se i zasniva sličnost Kiti i Doli i različitost sa Varenjkom. No, postoji u romanu još i drugi, „ljevinski element“, pun briga, uznemirenosti i težnje za promenama. Prelaz iz svog „Ščerbackog elementa“ u sferu duhovnih potraga Ljevina, za Kiti je bio težak ili čak jednostavno nemoguć.

I Ljevin to oseća. Eto zašto je Doli u Tolstojevim očima, sa svojom navodno nerazumnom predanošću mužu, bila iznad Kiti, u čijoj duši je Ljevin već probudio volju i svest o svojim sopstvenim pravima. Ovde se takođe pojavljuje i razlika u sudbini i karakterima Kiti i Nataše Rostove. Junakinja *Rata i mira* morala je da sa budućim dekabristom Pjerom Bezuhovim podeli njegove patnje, da prođe zajedno sa njim put spontanog uprošćavanja, izgnaničkih lutanja i rada. Kod Tolstoja nije bilo sumnje u to da će ona sa dostojanstvom izneti surovu sudbinu žene dekabriste.

No kada se on zamislio nad likom Kiti, nije bio toliko siguran da će ona poći za Ljevinom, ukoliko on odluči da stupi na put uprošćavanja, dobrovoljnih lutanja i rada.

9.

Karakter Vronskog dopunjavaju i ističu njegova dva prijatelja, Serpuhovski i Jašvin. Može se reći da ličnost Vronskog bez njih ne bi bila tako slikovita. I Serpuhovski i Jašvin veoma liče na njega, no Vronski, za razliku od njih, poseduje neke originalne i samosvojne crte koje su i bile uzrok njegovog razilaženja sa gardijskom sredinom.

Serpuhovski je bio drug Vronskog od detinjstva; pripadali su istom krugu zlatne omladine; bili su suparnici u razredu, u gimnastici, u nestašlucima i najvažnije, „u snovima o častoljubivosti“. „Častoljublje je“, piše Tolstoj o Vronskom, „bilo davnašnje maštanje njegovog detinjstva i mladičkog doba – maštanje koje Vronski ni pred sobom nije priznavao, ali koje je bilo tako silno da se ta strast sada borila i s njegovom ljubavlju.“

No, ne samo što je Vronski bio ambiciozan, bio je i samostalan. Ovde se, u sudaru ta dva načela, ambicioznosti i samostalnosti, i krije pravi uzrok neuspeha Vronskog na službi. „Načinio je grubu grešku“, piše Tolstoj. „Želeći da iskaže svoju nezavisnost i da napreduje, odbio je ponuđeni položaj, nadajući se da će tim odbijanjem dobiti na ceni; no ispostavilo se da je bio previše smeo, i otpustili su ga...“

Serpuhovski, za razliku od Vronskog, nije načinio takvu grešku. I pošao je putem ambicioznosti, sigurno gradeći vojnu karijeru. U Srednjoj Aziji dobio je dva čina i odlikovanja, koja se retko daju tako mladim generalima. O njemu su govorili kao o zvezdi prve veličine u usponu. Serpuhovski je iščekivao misiju „koja bi mogla da ima uticaj na tok državnih poslova“.

Vronski je odmah primetio taj „tihi sjaj što se vidi na licima ljudi, koji su uspešni i sigurni da svi priznaju taj uspeh“. Sa izvesnom zbunjenošću, on sluša svog prijatelja koji mu otkriva velike planove, i ne samo vojne, već i političke delatnosti. Serpuhovski je čovek jake volje i jasnog cilja. On hita u lidere plemićke konzervativne „partije“.

Za razliku od Serpuhovskog, Vronski nije sklon da traži političke ciljeve zarad zadovoljenja svoje ambicioznosti. On nije bio ni karijerista. „Meni za sve to nedostaje jedna glavna stvar“, govori Vronski, „nedostaje mi želja za vlašću“. Serpuhovski mu ne veruje. „Izvine, ali

to nije istina", odgovara on Vronskom. Ali Vronski ne laže, ne pretvara se; on se takođe ne može nazvati ni bezvoljnim čovekom. On ima volje podjednako kao i Serpuhovski.

Karijera i ambicioznost zahtevaju žrtve. I Vronski mora, po mišljenju Serpuhovskog, da žrtvuje svoju ljubav. „Da, kao da se nosi *fardeau*²¹ i rukama možeš nešto da radiš samo kada je *fardeau* zavezan na leđima, a to je ženidba“, objašnjava on Vronskom. Podrazumeva se „ispravna“ ženidba, pretpostavlja se i raskid sa Anom...

Serpuhovski se nada da „sada“ u životu Vronskog nije „zauvek“. I da će on s vremenom ostaviti Anu, koja mu smeta za pravi uspeh i karijeru. Serpuhovski upozorava Vronskog i podseća ga na jadnu, sa njegove tačke gledišta, sudbinu nekih zajedničkih poznanika: „Oni su uništili svoje karijere zbog žena“.

Ali reči Serpuhovskog ne ubeđuju Vronskog. On nije želeo i nije mogao da žrtvuje Anu i svoju ljubav radi ambicije. Štaviše, upravo posle susreta sa Serpuhovskim, Vronskom je postalo potpuno jasno da mora da načini izbor. I on je podneo ostavku. Vronski je postupio kao čovek od časti, a ne ambicije. Samo tako je mogao da sačuva svoju samostalnost. Putevi Vronskog i Serpuhovskog se razilaze.

No, na čudan način ispunjenje želja, u kojima ne može da se ne vidi određena moralna osnova, zbližava Vronskog sa Jašvinom, koji ga razume bolje od Serpuhovskog. Upravo je Jašvin, „kockar, bekrija i ne samo čovek bez svakog pravila, već i sa nemoralnim pravilima“, „bio u puku najbolji prijatelj Vronskog“.

Slično tome kao što je Serpuhovski sve u životu smatrao sredstvom za karijeru, Jašvin se odnosi prema životu kao prema rizičnoj igri, gde u suštini nema nikakvih pravila. Serpuhovski je očigledno osuđivao Vronskog zbog njegove nezakonite veze sa Anom Karenjinom, a Jašvin ga uopšte zbog toga ne osuđuje. Zato Vronski, kome je potrebno makar malo saosećanja, postaje prijatelj Jašvina, premda mu kockar nikako nije bliži od karijeriste. On sam nije bio ni jedno ni drugo.

Serpuhovski sa žaljenjem posmatra život Vronskog. Jašvin čak i ne razume šta se tu može žaliti... Na trkama, kao u kocki, on ulaže u Vronskog. „Pa, tako možeš za mene i izgubiti“, reče Vronski, smejući se. „Nikako neću izgubiti“, odgovara Jašvin. Vronskog odbija hladna proračunatost Serpuhovskog i privlači ga vrela strastvenost Jašvina.

„On je osećao da samo Jašvin, bez obzira na to što je izgledalo da prezire svako osećanje, samo on, činilo se Vronskom, može razumeti veliku strast koja je ispunjavala sav njegov život“. Skrivena ambicioznost Vronskog spaja ga sa Serpuhovskim. A strasti ga zbližavaju sa Jašvinom.

Serpuhovski je ostavio Vronskog uoči trke, u drugom delu romana. Sada njegov pratilac postaje Jašvin, koji i ide sa njim do kraja, do osmog dela knjige, do samog raspleta. Poslednji put vidimo Vronskog i Jašvina na železnici na putu za Srbiju, gde se vodio rat protiv Turske.

„Samo ga je to moglo podići“, govori grofica Vronska, obraćajući se Koznišovu, kojeg je slučajno srela na platformi. „Jašvin, njegov prijatelj, sve je prokockao na kartama i spremio se da krene u Srbiju. Jašvin je svratio kod njega i nagovorio ga.“ Pa i Vronski je sve izgubio... On, sa svoje strane, priznaje Koznišovu: „Meni je milo što imam za šta da dam svoj život, koji nije da mi nije potreban, nego mi se ogadio. Nekome će trebati...“

---

²¹ Franc. teret. (*Prim. prev.*)

Kao što se pojedinačne Tolstojeve misli, uzete izvan celine, van konteksta, „strašno unižavaju“ u svom značenju, tako i umetnički tipovi koje je on stvorio čine organski sistem međusobnih odnosa ličnosti i sudbina. I autorska misao podrazumeva ne samo karakter junaka u pravom smislu reči, već i njegovu ocenu u poređenju sa karakterima drugih likova romana.

10.

Vronski je na početku svoje karijere odustao od ambicioznih planova. Karenjin, u čijem imenu je početni slog reči *kar-ijera*, bio je na samom vrhuncu vlasti, raznih priznanja i uspeha, u trenutku kada je morao, hteo – ne hteo, da se povuče sa scene.

Jedanput prihativši „ulogu čvrstine i mirnoće“, Karenjin je pokušao, koliko je imao snage, da ne odstupi od tog stava sve dok se nije osetio „sramno i odvratno nesrećan“, sve dok se nije uverio da ne može izdržati „opšti pritisak prezira i jarosti“.

Karenjin se dugo penjao stepenicama te karijere dok konačno nije osetio da je iznad svih drugih, ili, ako ne iznad svih, onda iznad većine. Sve dok mu je pažnja bila zaoкупirana sferom službenih i aristokratskih interesa, druženje sa prijateljima, bliskim poznanicima za njega je bilo nemoguće i bespotrebno.

Nije ga mučilo to stanje otuđenosti i uzvišenosti, nije ga mučilo sve do dana dok nije osetio potrebu za saosećanjem i podrškom. Time je došao do neverovatnog otkrića. Ispostavilo se da je bio „potpuno usamljen u svome jadu“.

Ono što je bilo najtragičnije u njegovom položaju, upravo je ta gordost koja se preobrazila u potpunu otuđenost od života. „Ne samo u Petrogradu nego nigde nije bilo čoveka kome bi mogao iskazati sve što oseća, koji bi ga požalio, ne kao višeg činovnika, ne kao člana društva, već kao čoveka koji pati; nigde nije bilo takvog čoveka.“

Karenjin, koji je pripadao broju „silnika ovog sveta“, vrši čitav niz jasnih postupaka dok se trudi da održi „svoje carstvo“. Međutim, u tim postupcima je postojala određena doslednost. Karenjin se isprva obratio zakonu. Takav postupak je bio sasvim prirodan za čoveka koji je ceo svoj život „stajao na straži iskonskog i prirodnog zakona“.

Zakon je bio na Karenjinovoj strani. Da je njime potpomogao zakonito razrešenje slučaja, dobio bi proces, ali time bi se gubitnicima sreća pokazala na najsramotniji način. Ana bi morala da prihvati da je kriva jer je izvršila preljubu. „Priznavši da je kriva“, pisalo se u novinama *Glas* o procesima razvoda u vreme Ane Karenjine, „pored toga što se predaje pokajanju (pokajanje je po odluci suda karakteristična crta našeg zakonodavstva), lišava se i prava da stupi u drugi brak.“²²

Da je Karenjin bio samo jedna „opaka, ministarska mašina“, on bi upravo tako i postupio. Ali on se sažalio nad Anom. „Dokazati njenu krivicu, bio bi potez nizak, nezahvalan i nehrišćanski“, govori se u nacrtu romana o razlozima koji su pobudili Karenjina da odustane od dokazivanja Anine prevare (20, 267).

No, postojao je i drugi put: prebaciti krivicu na sebe, odnosno, da podnese sudu fiktivne dokaze koji pokazuju da je on sam narušio supružničku vernost, ili, drugim rečima, „da prihvati da je kriv u fiktivnoj preljubi“, da pronade svedoke itd.

²² *Glas*, 1873, br. 138 („Dodatak“).

Takav put je ponižavajući za Karenjina, zato što bi to bila „laž pred zakonom božjim i ljudskim“. Takav postupak značio bi „ismevanje institucije braka i razvoda“. Uzgred, u oba slučaja, „razvod bi navukao sramotu na čast porodice i upropastio bi budućnost sina“ (20, 267).

Eto zašto Karenjin nije pristao na razvod. Iz te situacije nije bilo „zakonskog“ izlaza. Šta god da je Karenjin pokušao, sve bi bilo surovo u odnosu prema Ani. Tolstoj, koji je sam bio pristalica neraskidivosti braka, u svom romanu pokazuje čudovišne uslove što mogu biti stvoreni jedino neraskidivošću braka u životu poštenih i duboko savesnih ljudi.

Ukoliko je sam brak postao laž i prevara, čini se da se samo pomoću laži i prevara možemo i osloboditi od njega. Eto šta Karenjin kao da nije naslućivao do svog susreta sa advokatom. On sam postaje zarobljenik te iste „paučine laži“ koja ga se do sada nije ticala.

Karenjin je „velik“, a advokat „ništavan“, ali su obojica pripadali istom zvaničnom krugu. Karenjin je smatrao da piše zakone „za druge“. Kada je odlučio da iskoristi te zakone „za sebe“, advokat je mogao da postupi samo u skladu sa tim načelima.

„Sive oči advokatove starale su se da se ne smeju, ali su igrale od neukrotive radosti, I Aleksije Aleksandrovič vide da to nije bila samo radost čoveka koji dobija unosan posao: tu je bilo i trijumfa, i ushićenja, i sjaja sličnog onome zlobnom sjaju koji je viđao u ženinim očima.“

„Slučaj razvoda braka“ je za advokata bio star, izlisan, ličio je na sukno izgrizeno moljcima. Neverovatno je samo to što sam Karenjin to nije razumeo. I odjednom odnekud zaista izlete moljac – čudan detalj iz scene sa advokatom. „Kad iznad stola prolete moljac. Advokat razdvoji ruke brzinom koja se nije mogla očekivati od njega, uhvati moljca i opet zauze pređašnji položaj.“ Taj njegov gest je Karenjina neprijatno iznenadio. Osetio je da je „uhvaćen“ te napušta advokatovu kancelariju, odloživši svoju odluku o podnošenju zahteva za razvod braka i nejasno došavši do misli koja je izražena u poslovice „Ne sudite...“ Za Karenjina je to bila apsolutno nova misao koja ga je dovela do ćorsokaka i lišila oslonca.

Međutim, nekakva podrška mu je ipak bila potrebna. Taj oslonac našao je u pijetizmu, slepoj pokornosti sudbini, tako da se nekada osećao kao bik koji stavlja svoju glavu pod sekiru. Njegov vođa na tom novom putu bila je grofica Lidija Ivanovna, koja za razliku od madam Štal, ne samo što nije sebe opteretila prepiskom sa crkvenim velikodostojnicima svih veroispovesti, već je prešla na razgovor sa duhovima putem spiritizma.

Upravo je ona pozvala Karenjina na jednu od takvih spiritualnih seansi, na kojoj je medijum Lando promrmljao nekakve nerazumne reči koje su i rešile Aninu sudbinu. Suptilna i duboka Tolstojeva ideja vidi se u tome da i takav strogi racionalista, kakav je bio Karenjin, u stanju dubokog duhovnog pada potpada pod uticaj šarlatanskog misticizma i pristaje da pravi budalu od sebe na najbesmisleniji način. „On se oseti tako izgubljenim da sam nije mogao ništa više da rešava; nije znao šta sad hoće, i predavši se u ruke onih koji su se sa zadovoljstvom bavili njegovim stvarima, na sve je odgovarao samo pristankom.“

Karenjinov gubitak snage i uticaja ispoljava se u čudnom, despotskom uplitanju u njegov život nekakve tuđe „ženske vlasti“ što se oslanja na mistiku. Lidija Ivanovna postaje njegov zli duh. Nekad, u mladosti, nju je ostavio muž. I sada joj se pokazala mogućnost da nagradi sebe za prethodne uvrede, da se surovo osveti Ani, koja joj pak ništa nije skrivila. Lidija Ivanovna je, bez svake sumnje, verovala da ima pravo da kažnjava ljude.

Lidija Ivanovna se ponosila time što se „naradila u domu Karenjinih“. A njeno zalaganje se svodilo na odbijanje da pomogne Ani da se vidi sa sinom, a Serjoži je prenela da mu je majka umrla. Anu je njeno pismo uvredilo, a Serjoža je prolazio kroz još jednu nevolju, i morao je dva puta da preživi smrt svoje majke. Neposrednim učešćem tako tuđih ljudi, kao što su petrogradski advokat i grofica Lidija Ivanovna, Karenjin je dobio zakoniti spor i kraj svoje bezizlazne samoće.

11.

Psihološka međupovezanost likova u romanu *Ana Karenjina* ima mnoštvo varijacija. Na primer, čini se da je Oblonski bio gospodin u uredu, da je bio pravi aristokrata među načelnicima, no ispostavlja se da se među njegovim potčinjenima nalazio još veći gospodin nego što je on sam. I Oblonski se poput karikature odražava u liku svog potčinjenog.

Razgovarajući sa Oblonskim, Ljevin je sve vreme posmatrao Grinjeviča. Zadivila ga je elegancija tog činovnika, naročito njegove ruke „sa tako dugim, žutim i pri vrhu savijenim noktima, i tako velikim i sjajnim dugmetima na košulji, da su te ruke očigledno privlačile svu njegovu pažnju i nisu mu davale da slobodno misli“. Vidi se da ni Oblonski ne može da razmišlja od izobilja elegancije i aristokratizma.

Takav je Oblonski bio u gradu. I na selu će ostati isti. Umesto Grinjeviča, pored njega se pojavljuje Vasenjka Veslovski u škotskom odelu, sa francuskim frazama, „petrogradsko-moskovski sjajni mladić“. I Oblonski je izgledao čudno u seoskom okruženju, ali Veslovski je bio savršeno egzotična figura! On na čudesan način dopunjuje Oblonskog, čak ga delimično i razjašnjava.

Oblonski je u suštini jedini junak u romanu koji se odlično oseća i u gradu i na selu. Ni tamo ni ovde on ni za šta nije sposoban. Bio je isti takav načelnik kao što je bio i spahija zemljoposjednik. Ali on se nekako prilagođava ovoj nezakonitoj poziciji i ne gubi duhovnu ravnotežu. Ne želi nikakve promene, ništa ne traži, osim zadovoljstva.

„Da nisi umoran, Stivo?“, upita ga Ljevin, „Ja? Umoran?“, odgovara Oblonski. „Nikad još nisam bio umoran...“ U svakoj situaciji on nekako pronalazi mesto i vreme za raskošnu bezbriznost. Kada mu Veslovski posle lova na šljuke govori: „Hajdemo da prođemo! Ionako nećemo zaspati“, Oblonski odgovora protežući se: „Kad bi se moglo poći ležeći. Divno je ležati.“

Sam on nikuda neće poći, osim ako ga ne pozovu ili ako ga ne počne mamiti novo zadovoljstvo. U jednoj od scena, Tolstoj ukazuje na metaforički smisao tipičnih pojava koje su ga zanimala. Lik Oblonskog kao da je bio na nultoj tački, poput grane koja se ne pomeri i od koje se linije dinamičnih sila vremena razilaze na sve strane.

Koznišov se na Ljevinovom imanju osetio oslobođenim od gradskih briga. „Ove livade na obali uvek me podsećaju na zagonetku, znaš? Trava govori vodi: a mi ćemo se njihati, njihati.“ „Ne znam tu zagonetku“, snuždeno odgovori Ljevin.

Međutim, tu zagonetku veoma dobro poznaje Tolstoj. U svojoj „Azbući“ on navodi njen tekst u celini i objašnjava značenje koje ona krije. „Jedan govori: Pojurimo, pojurimo; drugi govori: Pričekajte, pričekajte; treći govore: Njihaćemo se, njihati.“ (22, 67). Odgonetka je vrlo jednostavna: onaj koji govori „Pojurimo, pojurimo!“ je silovita reka, onaj koji govori „Pričekajmo, pričekajmo!“ je čvrsta obala, a koji je ponovio „Njihaćemo se, njihati!“ je slabašna trava.

Nije li time Tolstoj želeo da prikaže karaktere braće Nikolaja i Konstantina Ljevina, a isto tako i Sergeja Koznišova? Bez svake sumnje. Štaviše, on svaki lik podvrgava iskušenjima tako da se u njoj naprasno otkrivaju osobine kao što su poletnost, kolebljivost ili odlučnost. Koji god lik da uzmemo, naći ćemo, u manjoj ili većoj meri, sve ove tri crte. Ponekad se one naizmenično ispoljavaju u jednom te istom čoveku.

U širokom poetskom i socijalnom smislu u Tolstojevom romanu reka je istorija, trava predstavlja nepostojanu i prolaznu formu plemićke civilizacije, a obala je večni narodni život. Odavde se i pojavila želja „da se dovesla do obale“, o kojoj je Tolstoj govorio u *Ispovesti* (23, 47).

I vrednost ljudskih karaktera Tolstoj je definisao u zavisnosti od njihovog odnosa prema svega prema obali. To je metaforička misao koja se proteže kroz čitav roman i predstavlja njegovu psihološku i umetničku strukturu.

12.

Odavno je prošla epoha *Ane Karenjine*. Svi spoljašnji oblici postojanja, kako javnog, tako i socijalnog i državnog, u potpunosti su se promenili. I sam problem porodice, braka i razvoda već u naše vreme ne predstavlja onaj „tabu“, koji je Anu postavio u tako težak položaj. U savremenom svetu žena koja je odlučila da ostavi muža, ne podvrgava se očitaj osudi javnog mnjenja, jer je sama ideja neraskidivosti braka kao zakon odbijena zakonodavstvom novog društva.

Ali upravo je u tome stvar, Tolstoj kao da je oslobađao savremenog čoveka od ljudski privremenih, istorijskih formi njegovog društvenog postojanja i ukazivao na složenost i protivrečnost njegovog unutrašnjeg života. „Odnos čoveka prema čoveku“ spadao je u najvažnije probleme istorije i života svih vremena. Karl Marks je smatrao da će upravo ti „odnosi čoveka prema čoveku“, čim se ljudi oslobode ograničavajućih uslova socijalne nejednakosti i ekonomske zavisnosti, dobijati sve veći značaj.

Jer, osim „političko-ekonomskog izražavanja“ ljudskog samootuđenja, postoji još jedna ogromna oblast života, izgrađena na drugim načelima: postoji „postojanje za čoveka“, „javno postojanje čoveka za drugog čoveka, njegov ljudski odnos prema drugom čoveku, društveni odnos čoveka prema čoveku“.²³ Tolstojev roman sadrži bogat materijal kako za razmišljanje o „postojanju čoveka za čoveka“, tako i za sudove u vezi sa „društvenim odnosom prema čoveku“. Zbog toga nije čudno što se Tolstojevoj knjizi neprestano okreću ne samo istoričari književnosti, već i psiholozi, filozofi i sociolozi.

„Postalo mi je sasvim jasno“, govorio je Tolstoj o metodima svog umetničkog rada, „da je život prosvetljenje, skidanje pokrova sa suštine“ (55, 82). Pred svakim od njegovih junaka postavljaju se pitanja koja po svojoj prirodi nikada ne mogu zastareti. Tolstoj kao da je predosećao da čim spadne jedan pokrov za drugim, čim postanu prozračne ljuske privremenog i „spoljašnjeg“, upravo tada će porasti ljudski značaj njegove knjige.

Sušтина, međutim, nije samo u tome što je Ana Karenjina aristokratska dama, Karenjin istaknut činovnik, a Vronski gardijski oficir. Pod tim spoljašnjim „pokrovima“ živi i kuca prava „priča ljudske duše“. Karenjin svu svoju snagu ulaže u spasenje i sačuvanje svoje stare porodice, a Ana Karenjina se sa istom tom mučnom snagom trudi da stvori „novu sreću“.

²³ K. Marks i F. Engels, *Sabrana dela*, t. 2, str. 47.

Između njih nije samo Vronski, nego i Serjoža, koji ne zna kako bi sada trebalo da se odnosi ne samo prema Vronskom, već i prema svom ocu.

Na kraju krajeva, Tolstoju kod Ane Karenjine nije uopšte bilo važno to što ona pripada višem krugu, već to što ona pripada ljudskom rodu. U svom romanu, on je zapravo istraživao složene ljudske odnose i osećanja u idealnom obliku. Ana može da ostavi Karenjina, ali ne može „da odbaci“ Serjožu. Ona može da izabere Vronskog, ali deca se „ne biraju“... Eto u čemu je njena tragedija. I tu tragediju nikakvom aristokratijom ne možeš objasniti, niti ispraviti.

Ilustrujući istorijskog čoveka, videći da su uslovne forme njegovog postojanja prolazne i da već „prolaze“, Tolstoj je takođe razmišljao i o čoveku koji će postojati zauvek. I upravo zato njegov roman, stvoren po strogim zakonima kritičkog realizma, s vremenom nije zastareo. Sva pitanja koja se pojavljuju u duši Ane Karenjine su izuzetna, upravo zbog toga što je ona čovek besprekorne iskrenosti. U tom smislu, nemoguće je da ne zaslužuje poštovanje, na primer, Ljevinovo.

I Ljevin predstavlja tip čoveka koji je duboko upoznat sa svojom odgovornošću za svaku reč i za svaki postupak, u ličnoj i društvenoj sferi. Nema veće greške od interpretacije Tolstojevog romana kao dela o preljubi sa idejom presude glavnoj junakinji. Tolstoj je stremlio ka tome da „sve razume...“ I on je učinio mnogo više za razumevanje „istorije ljudske duše“ nego bilo ko drugi od njegovih savremenika. Upravo zato je njegov roman sačuvao svoju vrednost i kod narednih generacija.

Drama Tolstojevih junaka je u tome što oni pri izuzetnoj čistoti moralnosti stupaju u protivrečnost sa opšteprihvaćenim, određenim stereotipom odnosa svoje sredine i svoje epohe. To dozvoljava Tolstoju da ukaže na duboke unutrašnje obrasce ljudskih odnosa, prijateljstva, ljubavi i porodice. Sa te tačke gledišta nije bitno to što Ana i Vronski žive u raskoši i izobilju. I to ih ne oslobađa od rešavanja pravih moralnih problema. Štaviše, Tolstoj kao da je hteo da kaže da bogatstvo i ispraznost ne mogu sami po sebi biti rešenja zagonetke postojanja i tajni srca. Izabravši za svoje junake ljude iz višeg sloja, kojem je i sam pripadao, Tolstoj je pokazao i beskorisnost bogatstva i dramu ispraznosti.

Isto tako od rešavanja tih jednostavnih, i samim tim pomalo teških pitanja, Karenjina ne samo što ne spasava bogatstvo, već ni njegovo obrazovanje i njegova racionalnost. Bilo koje drugo teško pitanje činilo bi mu se jednostavnim, ako bi bilo logički dosledno izloženo na papiru. A tu se pred njim otvarala „pukotina“ samog života. I Tolstoj se neustrajivo upuštao u pukotinu ljudskih života i odnosa. Zato je tragično iskustvo njegovih junaka dobijalo dubok životni značaj. Samo je Tolstoj, otkrivši tajne i dubine narodne istorije u *Ratu i miru*, mogao dodirnuti tajne i dubine „ljudske duše“ u *Ani Karenjinoj*. Te dve knjige su u većoj meri povezane nego što se na prvi pogled može učiniti.

Na sličan način kao što u grandioznom istorijskom dešavanju prvostepeni značaj pripada narodu, u običnom životu prvostepeni značaj pripada ličnosti. Samo iznutra celovita ličnost, koja je svesna svoje veze sa svime, može proći kroz pukotinu ne izgubivši svoje vrednosti. Iza svakidašnje forme ljubavi, porodice i rascepa, Tolstoj je otkrio, kao i prvi put, večne i uvek aktuelne probleme ljudskih odnosa što su ga zadivili svojom tajanstvenom dubinom.

(Sa ruskog prevela **Melina Panaotović**)